
„... MAGDEBURGO TEISĖJE GERADA TURI DUKRAI TEKTI“: TURPINĖ MOTERS PADĖTIS VILNIUJE IR KAUNE XVI A. PIRMOJOJE PUSĖJE

Jolanta Karpavičienė

Vilniaus universitetas, Universiteto g. 3, LT-2734 Vilnius, Lietuva

---

ĮVADAS

Intensyvėjanti Lietuvos miestų ir miestelių istoriografija, reaguodama į Vakarų mokslo tendencijas, išryškina naujas temas bei koreguoja tyrinėjimų akcentus¹. Mokslinio pažinimo objektu pasirenkant ankstyvą miestų raidos Lietuvoje etapą, dabar ne tik susitelkiama ties conceptualiomis miestų genezės, jų urbanistinės bei ūkinės raidos, savivaldos sklaidos problemomis, bet ir aktualizuojamas antropologinis aspektas. Miestiečių materialaus gyvenimo studijos², viešojo miesto gyvenimo vaizdų rekonstrukcija³, magdeburginės bendruomenės projekcija valdančiojo elito lygmeny⁴ ilgainiui turėtų pasipildyti ir vidinį miestiečių bendrabūvį, jo struktūrinius elementus bei raiškos formas atspindinčiais tyrinėjimais. Pastarosioms problemoms nagrinėti unikali yra iki šiol atskiro mokslininkų dėmesio nesulaukusi moters padėties Lietuvos miestuose analizė. Toks temos pasirinkimas nėra atsitiktinis ir kita prasme: jis glaudžiai siejasi ir papildo gausėjančius moterų istorijos tyrimus⁵, vis dar aktyvesnio etnologų, istorikų, kultūrologų dialogo laukiančias šeimos istorijos studijas⁶.

Tyrinėtojų dėmesio vidinei Lietuvos miestų istorijai stoka iš dalies paaiškinama ne tik bendresne istoriografijos situacija, bet ir šaltinių spragomis. Galimybę pažinti Lietuvos miestiečių gyvenimą itin varžo tai, kad neišlikęs senasis Vilniaus archyvas. Tačiau šią netektį iš dalies kompensuoja Lietuvos Metrikos (toliau – LM) medžiaga⁷, o šios fragmentiškumą su kaupu atsveria senojo Kauno archyvo duomenys⁸. Tiesa, LM jau seniai teikia peno miestų istorijos tyrinėtojams – renkami ir sisteminami jos knygoje išsklidę Magdeburgo teisės suteikimo privilegijos bei kiti miestų savivaldos dokumentai, – o ir Kauno archyvo knygos yra padėjusios atskleisti ne vieną šio miesto praeities puslapį⁹. Tačiau mane dominančiu aspektu minėtieji šaltiniai nėra nagrinėti, nors jie įvairiopai atspindi XVI a. Vilniaus ir Kauno miestiečių buitį, nušviečia šeimos narių turtinius santykius, teikdami galimybę analizuoti moters statusą anuometinio miesto šeimoje. Pastarąją problemą kol kas

nužymėsiu tik kaip būsimų tyrimų objektą, kurio svarbų aspektą sudarytų visapusiška miesto gyventojos turtinės padėties analizė. Šio straipsnio tikslas – išnagrinėti vieną iš kelių tą padėtį apibrėžusių turtinių-teisinių institutų, aptarti jo ištakas, turinio transformaciją ir nustatyti taikymo Lietuvos miestuose pobūdį.

VIENOS MIESTIEČIŲ TURTINĖS BYLOS PĖDSAKAIS

4-ojoje LM Teismų bylų knygoje įrašyti keli nevienalaikiai Žygimanto Senojo sprendimai tuo pačiu reikalu, XVI a. trečiajame dešimtmetyje ne kartą kaitinusių turtines kelių vilniečių šeimų aistras¹⁰. Ginčo objektu tapo miestiečio Bagdono Savičiaus bei jo žmonos palikimas, dėl kurio dalybų kilęs giminaičių konfliktas buvo toks aštrus ir kompliktuotas, kad, pasiekęs apeliacinę miestietišku bylų instanciją – valdovo teismą, privertė jį net kelis kartus keisti savo sprendimus. Tačiau mums svarbi ne ši aplinkybė – į ją istoriografijoje jau yra atkreiptas dėmesys¹¹, – o faktas, kad Lietuvos Metrikoje išlikusių bylų tekstuose buvo itin preciziškai užfiksuotos šio ginčo detalės ir netiesiogiai atspindėta bendresnė miesto teisinio gyvenimo praktika. Todėl ne tik turime unikalią galimybę stebėti, kaip rutuliojosi ir kuo baigėsi konkretus konfliktas, bet ir plačiau panagrinėti, kokie teisiniai papročiai nulėmė anuometinius miestiečių turtinius santykius, taip pat tam tikru paveldėjimo teisės aspektu paanalizuoti turtinę miesto gyventojos padėtį.

Iš 1523 m. Žygimanto Senojo rašto paaiškėja, kad vilnietis Bagdonas Savičius prieš savo mirtį buvo skyręs už miestiečio Senkaus Andrevičiaus ištekančiai dukrai Onai tam tikro turto¹². Moters brolio Ždano teigimu, jo tėvui dar gyvam esant, S. Andrevičius su žmonos pritarimu atsisakęs pretenzijų į visą kitą uošvio turtą. Tačiau po B. Savičiaus mirties situaciniai nors ir neneigė, kad Ona gavo tam tikrą tėvo turto dalį, bet, matyt, užginčijo draudimą jai dalyvauti tolesnėse velionių tėvų palikimo dalybose – tame pačiame tekste jis jau apibrėžiamas su rinktiniu motinijos/tėvonijos terminu, – dėl ko ir kilo konfliktas. Valdovas tuokart nurodė sugrąžinti „visa, ką [dukra] iš minėtų gimdytojų, [dar šiems] gyviems esant, gavo ją išrengiant“¹³, išskyrus *parafernalia alias gerada*, o po to „iš tėvoninio ir motininio, kilnojamo ir nekilnojamo turto“ duoti Onai lygią su visais dalį (vėliau paaiškėjo, kad, be pačios Onos ir brolio Ždano, dar yra trečia sesuo). Jau minėtas faktas, kad valdovo teismas po to net kelis kartus keitė sprendimą šiuo klausimu – nesantaikos obuoliu tapo paslaptingoji *gerada*, – verčia suklusti: numanu, kad Vilniaus teisinėje praktikoje buvo susidurta su iki to laiko dar nežinotu turtiniu-teisiniu institutu. Logiška manyti, kad įtakos turėjo Magdeburgo teisė, pagal kurią tvarkėsi savavaldi vilniečių bendruomenė. Todėl manau esant būtina, remiantis vokiečių ir lenkų istoriografijos duomenimis, šiuo aspektu panagrinėti saksų-Magdeburgo teisės šaltinius. Mokslinėje literatūroje jais laikomi XIII a. saksų žemės teisės rinkinys Saksų veidrodis¹⁴ ir Magdeburgo miesto teisinys *sächsisches Weichbild*¹⁵ bei vėlyvesnės jų glosos¹⁶.

KAS TOJI GERADA?

Daugelyje germanų genčių dar nuo ankstyvųjų viduramžių žinotas teisinis papročys skirti sutuoktinių turtą į santykinai atskiras – moteriškąją ir vyriškąją – dalis¹⁷.

Tačiau tik saksų šaltiniuose, visų pirma Saksų veidrodyje, šis principas įgavo tokį apibrėžtą teisinį pavidalą¹⁸.

Gerade (taip pat *Rade*, *ornamenta matronalia*, *ornamenta muliebria*, *supellex*, *paraphernalia*, *utensilia* ir kt.) buvo vienas iš kelių moters statusą šeimoje nulėmusių turtinių-teisinių institutų¹⁹. Jį sudarė drabužiai, papuošalai, verpalai, tam tikri baldai ir namų apyvokos daiktai (skrynia, krėslai, suolai, žvakidės, veidrodžiai, patalynė, staltiesės, rankšluosčiai, šepėčiai, žirklys ir kt.), kai kurie naminiai gyvuliai bei paukščiai (avys, žąsys), psalmynas bei religinės knygos, „kurias moterys įpratusios skaityti“²⁰. *Gerade* po žmonos mirties tekdavo dukroms, o jei šių nebūdavo, kitoms moteriškos lyties paveldėtojoms arba dvasininkais tapusiems priešingos lyties palikuonims²¹. Šio instituto antipodą sudarė vyriškos linijos palikuonių paveldima „vyriška“ turto dalis *Heergeräte* (*Heergewäte*, *Lehnware*, *hereditas armorum*, *vestis bellica* ir kt.), kuriai visų pirma buvo priskiriami arklys, ginklai, vėliau – vyro kasdien naudojamų daiktų visuma²². Savo kilme – tai itin akivaizdžiai liudija šių žodžių etimologija – jie buvo gentinius laikus siekiantys turto kompleksai²³. *Gerade* – o ją galėjo sudaryti tiek dalis ištekancios merginos į naująją šeimą įnešto turto, tiek jau santuokoje įgyti (ir vyro duoti) daiktai – užtikrino į kitą giminę atitekėjusios moters turtinę padėtį. Svarbu pabrėžti, kad kol trukdavo santuoka, *gerade* nebuvo suvokiama kaip atskira sutuoktinių turto komplekso dalis²⁴. Ją moteris pasiimdavo tik tuomet, kai tapusi našle nelikdavo gyventi su jau suaugusiais vaikais²⁵. Todėl mokslinėje literatūroje akcentuojama, kad *gerade* visų pirma buvo tam tikras našlės statuso turtinis garantas. Taip pat pabrėžiama, kad jis „sudarė tik menką vertę, palyginti su tuo turtu, kurį moteris įnešdavo [į naująją šeimą]“²⁶. Svarbu pastebėti, kad tai „buvo kintanti [tam tikro] turto sąvoka“²⁷. Praktikoje *gerade* turinys labai įvairavo: yra žinoma net 1400 skirtingų jos inventorių²⁸.

Pasakytina, kad *Weichbilde* šis institutas irgi detaliam fiksuojamas, tik skiriasi tam tikros *gerade* turinio detalės (pavyzdžiui, čia dar minimi dubenys, rūbams skalbti skirtas katilas ir kt.)²⁹. Taip pat sukonkretinti kai kurie miesto realijų padiktuoti momentai. Antai pabrėžiama, kad tuo atveju, jei sutuoktinis buvo pirklys, po jo mirties žmonai negali priklausyti visas vyro verslui skirtas audeklas, o tik ta medžiaga, kuri reikalinga pačios moters drabužiams, ir tai tik „trims vietams“. Jei vyras vertėsi „svečių išlaikymu“, moteriai neturi tekti su tuo susiję daiktai ir t. t. Dar tiksliau tokios „prevenčinės“ išlygos nusakytos *Weichbilde* gloseje³⁰. Nėra prasmės gilintis į preciziškai užfiksuotas detales, svarbu tik pažymėti, jog tendencija akivaizdi: tiksliai atriboti *gerade* turinį, jį siaurinant, nuo likusio šeimos turto, kuris apibrėžiamas kaip veldėmė (*hereditas*) ir yra dalybų tarp abiejų lyčių vaikų, o dažnu konkečiu atveju – giminaičių susitarimo objektas.

Vokiečių mokslininkai nurodo, kad ilgainiui, intensyvėjant ūkiniam gyvenimui, plėtojantis amatams ir prekybai, dirbtinis šeimos turto skaidymas tapo tam tikru stabdžiu. Amatininkas ar pirklys buvo suinteresuoti kaupti tiesiogiai su miestietišku verslu susijusį ir daugiausia iš jo pasipildantį šeimos turtą vienose rankose, o ne jį skaidyti. Todėl jau XIII a. pabaigoje – XIV a. pačioje saksų-Magdeburgo teisės veikimo erdvėje, ir visų pirma miestuose, šių teisinių institutų buvo atsisakoma³¹.

Pažymėtina, jog Lenkijoje, kur saksų-Magdeburgo teisė plito nuo XIII a., *gerada* ir *hergewet*³² pirmiausia tapo paveldėjimo teisės institutais, brėžusiais spe-

cifinę ribą tarp žemės ir miesto teisių³³. Klausimas, kam po moters mirties turi atitekti dalis jos palikto turto, tapdavo dažnų nesutarimų priežastimi. Konfliktai paaštrėdavo tuomet, kai mirusioji neturėdavo dukterų: velionės moteriškos lyties giminaitėms tai būdavo pretekstas, pasiremiant ta pačia „Magdeburgo teise“, kištis į moters turto dalybas. Neretai *gerados* vertė buvo gerokai didesnė už jau anachronizmu tapusį *hergewet*, todėl turtinė moteriškos lyties paveldėtojų padėtis tapdavo net tam tikra prasme privilegijuotesnė³⁴. Antai XVI a. lenkų teisininkas Bartłomiejus Groickis, saksų-Magdeburgo teisės šaltinius išvertęs į gimtąją kalbą, rašo: „Anuomet Vokietijoje turėjo būti <...> vienoda *hergeweto* ir *gerados* turto [apimtis]“. Gerai Lenkijos miestų teisminę praktiką išmanęs juristas tačiau nužymi visai kitokias savo šalies realijas, pabrėždamas, kad *gerados* turinys toli gražu neatitinka savo antipodo vertės, „ir būtent tarp amatininkų bei nuskurdusių miestiečių, kur nei arklio, nei ginklų nėra, pas kitą visas *hergewet*: [tik] ietelė, lazdelė, kirvukas, vėzdelis, kuoka, retai kardas, [o] apie arklių, ginklus nė neklausk. O žmona puikuoja sau brangiais rūbais, ne pagal savo padėtį dabina vertingais drabužiais, kuriems ir galo nėra“³⁵. Neatsitiktinai B. Groickis vieną pirmųjų savo darbų *Artykuły* (1558) pradeda skyriais, skirtais paveldėjimo teisei ir „specifiškai moteriškam“ *gerada* institutui³⁶. Šioje knygoje jis apsiriboja tik atitinkamų Saksų veidrodžio bei *Weichbildo* ir jų glosų nuostatų teminiu išdėstymu, o jau kitame veikale *Tytyły* (1567) autorius itin daug dėmesio skiria akivaizdžiai teismų praktikoje „skaudiems“ ir komplikuotiems klausimams. B. Groickis, taip pat remdamasis savo amžininko Jano Kirsteino Cerasino teorine studija *Enchiridion* (1557), detaliam išdėsto *gerados* turinį ir esmę „pagal saksų teisę“ (turima minty Saksų veidrodžio ir jo glosos), lygindamas juos su „pačia Magdeburgo teise“. Jis pažodžiui išverčia atitinkamą *Weichbildo* straipsnį, kai kurias vietas eksplikuodamas glosos santraukomis, ir išryškina nesutapimus ar net akivaizdžias prieštaras³⁷. XVI a. teisininko nuomone, „dėl tokio skirtingumo Lenkijoje dideli kivrčai tarp žmonių dėl *gerados* būva... Kuomet dėl jos bylinėjamosi, kiekvienas, norėdamas, kad *gerada* jam atitektų, ir sau daugiau nei kitam trokšdamas taip šneka: tai man [turi tekti], nes pagal vokiečių saksų teisę *geradai* priklauso; o kitas sako: tai pagal Magdeburgo teisę ne *geradai*, o veldėmei [priskiriama], mano tai, o ne tavo“³⁸.

Todėl visiškai suprantama, kodėl B. Groickis itin pozityviai vertina Lenkijoje išryškėjusią tendenciją: „Kai kurie miestai tokias teisės [nuostatas] dėl *gerados* savo vilkieriais pataisė“³⁹. Turimas minty 1530 m. Krokuvos miesto statutas, kuriuo – pastebėtina – aptariamojo instituto nebuvo atsisakyta, tačiau modifikuota jo esmė. Buvo nurodyta ateity *geradą* dalyti tarp našlio ir abiejų lyčių (sic!) vaikų. Ir tik tuo atveju, jei sutuoktiniai neturėdavo tiesioginių palikuonių, *gerada* galėjo būti pripažįstama artimiausiai velionės giminaitei⁴⁰. Antai Poznanėje 1611 m. buvo nuspręsta, kad tiek *geradą*, tiek *hergewetą* turi po lygiai pasidalyti visi vaikai, o vyrui *gerada* galėdavo tekti tik tuomet, jei vaikų šeima neturėjo⁴¹.

VILNIAUS REALIJOS

Tuo metu, kai Lenkijoje jau buvo subrendęs poreikis keisti anachronizmu tapusį turtinį-teisinį institutą, Vilniuje jį pabandyta pritaikyti pirmą kartą. Atkreiptinas

„... Magdeburgo teisėje gerada turi dukrai tekti“: turtinė moters padėtis Vilniuje ...

dėmesys į tai, kad *gerados* išskyrimas vilniečių Ždano Bagdonavičiaus Savičiaus ir jo sesers Onos bei svainio Senkaus Andrevičiaus byloje, matyt, buvo inicijuotas „iš viršaus“. Aptartame 1523 m. rašte pažymėta, kad Žygimantas Senasis sprendimą padarė pasitaręs su teisę išmanančiais žinovais, ir konstatuota, kad *parafernalia alias gerada* Onai „pagal teisę priklauso, pagal jūsų miesto teisės nuostatą“⁴². Miesto siuzereno valios vykdymas sudarė galimybę į palikimo dalybas tiesiogiai įsikišti Vilniaus vaitui: atėjęs į Savičių namus, šis pareigūnas surašė Ždano tėvo ir motinos po mirties paliktus daiktus, be jo sutikimo dalį atidavė seserims, kai ką sau pasiliko, turtą savaip įvertino ir t. t. Velionių miestiečių sūnų papiktino tiek vaito savivalė, tiek pats dalybų pobūdis. Ždanas čia išvelgė mieste įprastų paveldėjimo principų pažeidimą. Ne be Vilniaus vaivados ir kanclerio Alberto Goštauto tarpininkavimo šis miestietis pasiekė, kad Žygimantas Senasis pakeistų sprendimą: valdovo 1524 m. lapkričio 11 d. rašte buvo nurodyta, kad paskirtieji dalybininkai (Vilniaus burmistrai ir tarėjai) turi visą Savičių turtą tinkamai įvertinti ir visiems paveldėtojams po lygiai padalyti⁴³. Beje, miesto siuzerenui neatrodė nepriimtina ir, matyt, Vilniuje nusistovėjusios dalybų įgyvendinimo tvarkos alternatyva. Jis nurodė, kad nuo seno įprasta, jog, visus mirusiųjų daiktus lygiomis dalimis padalijus, būdavo įvertinamas ir namas. Jame likdavo gyventi velionių sūnus, prieš tai kitiems paveldėtojams išmokėjęs atitinkamus piniginius ekvivalentus. Šįkart valdovas nurodė, kad ne tik brolis seserims, bet ir „seserys šiam už jo dalį ir už pastatus [gali] užmokėti“. Itin akcentuotina Žygimanto Senojo pozicija *кзрѣда* ir *кзрѣвет*⁴⁴ atžvilgiu. Nors valdovo rašte buvo aiškiai nusakyta ginčytino klausimo esmė – „Magdeburgo teisėje *gerada* turi dukrai, o *hergewet* – sūnui tekti“⁴⁵, – Žygimantas Senasis liepė pačiai miesto tarybai drauge su bendruomene tai apsvastyti ir atitinkamus teisynų straipsnius taikyti tik tuomet, kai šie bus priimti bei viešai paskelbti, idant kiekvienas apie tai žinotų.

Tačiau dabar tai sukėlė jau „naujovės“ įgyvendinimu suinteresuoto Onos su-tuoktinio Senkaus Andrevičiaus pasipiktinimą: senujų teisinių papročių ir „modernios“ teisinės nuostatos simbiozė žadėjo šiam vilniečiui nemenką materialią naudą. Už Senkaus ištekėdama Ona gavo „tik“ prekių kromą ir sidabrinį ašotėlį⁴⁶. Pirmojo valdovo sprendimo realizavimas Andrevičiui būtų reiškęs arba gali-mybę realiai užvaldyti velionio uošvio namą ir kitą nekilnojamą turtą mieste, išmokėjęs svainiams piniginius ekvivalentus, arba atitinkamą sumą gauti pačiam. Be to, Senkienei ir jos seseriai dar būtų tekę *gerada* apibrėžiama mirusios mo-tinos turto dalis. Todėl visai suprantama, kodėl po kelerių metų toje pačioje LM knygoje atsirado dar vienas Žygimanto Senojo raštas (1527 01 29) – šio reikalo pakartotinio svarstymo rezultatas⁴⁷. Dabar į valdovą kreipėsi pats Senkus, jo žo-džiais tariant, nenorėdamas senojo papročio laikytis, o trokšdamas Magdeburgo teise naudotis. Įdomu tai, kad šįsyk Žygimantas Senasis sugrįžo prie pirmojo savo sprendimo. Iš aptariamojo rašto ne tik paaiškėja bylos baigties aplinkybės, bet ir tampa akivaizdu, kokį turtą amžininkai vadino tiek aistrų sukėlusiais *gera-da* ir *hergewet*. Ždanas sutiko, kad tėvo namas būtų įvertintas 300 kapų grašių, ir pasitenkino pinigine savo dalies (100 k. gr.) išmoka. Liko tik vietoje išsiaiškinti, kaip turi būti padengtos Ždano į namą investuotos išlaidos, taip pat sutarti dėl konkrečios jų apimties. Tai turėjo nuspręsti iš abiejų pusių paskirti dalybinin-

kai. Pagaliau prieita ir iki *gerados*. Kad kalbama apie motinos drabužius ir brangenybes, tapo aišku iš Ždano pareiškimo. Jis teigė, jog žiedą, vėrinį ir kailinukus mirdama motina pati jam buvo davusi, idant sūnus jos vardu savo žmoną apdovanotų. Kadangi Ždanas tvirtino, jog toks dovanojimas atliktas su sesers žinia, šių daiktų priklausomybę turėjo nulemti pačios Onos priesaika. Pastaroji išlyga fiksuoja išimtį, nepaneigdama taisyklės. Nors šįkart pati velionė pasirūpino, kam turi atitekti kai kuris jos turtas, tačiau tokias „korekcijas“ privalėjo lydėti dukterų sutikimas. Faktą, kad jų teisė į motinos turtą nekvestionuota, sustiprina ir valdovo teismo išvada, numatanti visų kitų *gerados* bei eventualiai ir *hergeweto* sudėtinių dalių likimą. Nedviprasmiškai konstatuota, kad vaitas, burmistrai ir tarėjai privalo Ždanui gražinti jo tėvui priklausiusius žiedus, o seserys atitinkamai turi gauti motinos papuošalus.

GERADOS SIUŽETAU KAUNE

Vilniuje aptariamojo turtinio-teisinio instituto įvedimas buvo naujovė, bet nežinia, ar jo taikymas Kaune tuomet buvo traktuojamas analogiškai. Keli ankstyviausioje šio miesto tarybos knygoje užfiksuoti atvejai datuojami jau XVI a. 5-uoju dešimtmečiu. Jie liudija, kad panašios kaip sostinėje „atmetimo“ reakcijos *gerados* pritaikymas čia nesukėlė. Atvirkščiai, akivaizdu, jog buvo tiksliau ir detalčiau suprantama, koks turtas priklauso „moteriškai daliai“. Tačiau pabrėžtina, kad *gerada* ne laikyta stabilesnės moters padėties turtiniu garantu, o suvokta kaip galimybė giminaičiams – ir nebūtinai moteriškos lyties – kištis į šeimos turto dalybas.

1540 m. spalio 21 d. į Kauno tarybą kreipėsi kraujo giminaičiai Jokūbas Jurgevičius bei kepėja Darata⁴⁸. Kad tai nebuvo pirmasis jų pasirodymas rotušėje, liudija tiek ankstesni procesinio pobūdžio įrašai, tiek šįkart pateiktas karalienės Bonos raštas – minėtų asmenų apeliacijos rezultatas. Su atsakovu Kauno miestiečiu Jurgiu Jakelaičiu juos siejo svainystės ryšiai: Jurgis buvo vedęs bevaikę mirusią ieškovų giminaitę Zofiją. Nors ginčo turinys buvo kur kas didesnis – „visas, tiek kilnojamas, tiek ir nekilnojamas [Zofijos] turtas“, – čia aptarsiu tik tą jo dalį, kuri valdovės rašte buvo atskirai nusakyta kaip „kitas kilnojamas turtas, [kuris] *geradai* priklauso“⁴⁹, pabrėžus, jog pagal Magdeburgo teisę šie daiktai privalo tekti ieškovams⁵⁰. Svarbu tai, kad velionės sutuoktinis neneigė paties principo – *geradą* skirti mirusios žmonos kraujo giminaičiams, tik iš pradžių tvirtino, jog neturi jokio šiuo žodžiu nusakomo turto. Vykdydama valdovės nurodymą, taryba pasiuntė į Jakelaičio namus du suolininkus, kad šie peržiūrėtų ten buvusius daiktus ir juos užantspauduotų. Matyt, ne be reikalo atskirai buvo pabrėžta, kad visa, kas ieškovams yra priteista ir „pagal teisę“ tenka, turi būti jiems į rankas atiduota, išskyrus tai, kas *geradai* (ši kartą sinonimiškai vartojamas *paraferna* terminas) nepriklauso: pastaroji kilnojamųjų daiktų dalis privalėjo likti pas našlį. Šiam taip pat leista prisiekti paliudijant, kurią ginčijamo turto dalį jis sunaudojęs savo mirusios žmonos Zofijos išlaikymui.

Atskiros dėmesio vertas aptariamojo teksto pabaigoje esantis prierasas. Kadangi jis ne tik liudija, kad suolininkai jiems pavestą užduotį įvykdė, bet ir detaliai

„... Magdeburgo teisėje gerada turi dukrai tekti“: turtinė moters padėtis Vilniuje ...

nusako *gerados* sudėtį, pacituosiu jį ištisai: „Čia yra daiktai, kuriuos Jurgis Jake-laitis sugražino Jokūbui Jurgevičiui bei Daratai, kepėjai, taigi dvi pagalvės, taip pat lova (?), keturi rankšluosčiai, viena staltiesė, du lovos užtiesalai, vienas ap-siaustas, rudas Londono audeklo⁵¹ žiponas⁵² su aksomu, pilkas Londono audeklo žiponas, pamuštas raudonu kamlotu⁵³, ažuolinė lova, stalas, dvi skrynios, spinta, puodas, kuriame lininiai audiniai skalbiami, du alaviniai dubenys, du alaviniai ausekliai, vienas dubuo vilnai (dažyti?), katilas su reikmenimis alui daryti, taip pat bičių aviliai...“⁵⁴. Toliau buvo paminėti auksu puoštas kykas ir apykaklė, ku-riuos vyras jau buvo spėjęs įkeisti ir kuriuos dabar privalėjo išpirkti bei gražinti velionės giminaičiams⁵⁵.

Kiek mažesnės apimties *gerada* po motinos mirties buvo pripažinta kitai kau-nietei: tik šio, kaip ir kito paveldėjimo teise moteriai turėjusio tekti, turto išieš-kojimu visų pirma buvo suinteresuotas jos sutuoktinis. Kadangi net kiek komišškai susiklosčiusį *gerados* išskyrimą lydėjo netrumpa turtinių ginčų preliudija, atsklei-džianti, kokių veiksmų imdavosi vyras, siekdamas realizuoti žmonos teisę paveldėti dalį tėvonijos ir motinijos, pakomentuosiu šį atvejį išsamiau.

Kelis kartus 1542 m. Kauno taryboje nagrinėtas ginčas tarp velionio Stasio Kielaičio vaikų Kotrynos ir Martyno – jų vardų ieškinį kėlė Kotrynos sutuoktinis Jonas Kojala – bei ieškovų patėvio Mikalojaus Puniškio tuokart baigėsi kompro-misu⁵⁶. Paaiškėjo, kad po S. Kielaičio mirties šio našlę Jadvygą vedęs M. Puniškis kurį laiką gyveno velionio name, kurio išlaikymui „įdėjo“ nemenką pinigų sumą. Nepaisant šios aplinkybės, po Jadvygos mirties M. Puniškio teisę pasilikti name buvo užginčyta. Tai inicijavo net ne tikrasis S. Kielaičio vaikų bei turto globėjas Povilas Grikpelnis, o jau spėjusios ištekti K. Kielaitytės sutuoktinis J. Kojala, pasiekęs, jog miesto teisėjai priimtų ieškovams palankų sprendimą. Juo remiantis, M. Puniškiui buvo gražinta atitinkama suma, o šis po to pripažino abiejų velio-nio S. Kielaičio vaikų teisę įsivesdinti į jų tėvo namą. Deramai atliktas ir pats įvesdinimo paskelbimo aktas⁵⁷. Tarėjai nurodė, kad patėvis sugražintų visus rak-tus, o du į vietą nuvykę suolininkai surašytų ten buvusius namų apyvokos daik-tus, apibrėžiant juos surinkiniu *supellex* terminu. Turtą liepta surašyti ir po vieną inventoriaus egzempliorių atiduoti abiem pusėms. Galutinės dalybos turėjo įvykti vėliau.

Tačiau tai dar nežymėjo sklandžios šio reikalo baigties. Nežinia, kaip konkre-čiai turtiniai ginčai buvo narpliojami toliau, tačiau akivaizdu, jog ilgainiui ne tik įsižiebė naujas nesutarimų židinys⁵⁸, bet ir nenuslopo senasis: po kelerių metų (1544 12 12) J. Kojala vėl iškėlė ieškinį M. Puniškiui, šįkart savo pretenzijas sukonkretindamas ties *gerados* klausimu⁵⁹. Dabar Kotrynos sutuoktinis tvirtino, kad jam dar nėra atlyginta „už jo žmonos motininius daiktus“⁶⁰. K. Kielaitytės patėvio M. Puniškio prokuratorius (gynėjas) Petras Heinas, atvirksčiai, tvirtino, jog su ieškovu jau visiškai atsiskaityta: tarybos nurodymu tarp jų raštu buvęs sudarytas kontraktas ir „jau visi daiktai, tie drabužiai ir *gerada* yra atiduoti į paties Jono Kojalos rankas“⁶¹. Dėl kitos mantos (*alia supellex*), P. Heino teigimu, ieškinys negali būti keliamas. Jis dar kartą pakartojo ankstesnį motyvą, nekvestio-nuodamas *gerados* teisėtumo ir konstatuodamas jos išskyrimo faktą: esą „visas turtas, kuris pagal teisę tenka, [J. Kojalai jau] yra sugražintas“⁶². Ieškovo proku-

ratorius Martynas iš esmės neneigė fakto, jog bent jau dalis *gerados* išties buvo atgauta, tačiau tvirtino, kad skrynioje sudėti J. Kojalos žmonos motinos drabužiai visai sunykę: juos sukapojusios kandys. Buvo nurodyta ir alternatyva: patėvis neva turėjęs tuos drabužius „gerų žmonių“ (liudytojų) akivaizdoje įvertinti ir perduoti, o pinigus išsaugoti.

Vis dėlto dalies motininių daiktų gražinimo dukters sutuoktiniui aktas jau buvo atliktas. Tarybai aptarus kai kurias dar papildomai iškilusias detales, pagaliau buvo priimtas sprendimas dėl galutinių turto dalybų. Svarbu pasakyti, kad tik dabar paaiškėjo, kodėl čia vis dar tebebuvo „įpainiotas“ Martyno ir Kotrynos Kielaičių patėvis: kaip viena iš pusių, be jau minėtų Kielaičių, buvo įvardytas suvestinis jų brolis, mažametis M. Puniškio sūnus, kurį Mikalojus sugyveno santuokoje su velionio S. Kielaičio našle. Taigi buvo konstatuota, kad Martynas, Kotryna ir anonimiškai „Mikalojaus Puniškio vaiku“ definuojamas mažametis „yra vienos motinos pagimdyti“. Tai ir nulėmė dispozicijos turinį. Minėtasis S. Kielaičio namas buvo priteistas jo vaikams Martynui ir Kotrynai. Pastarųjų teisė į motinos palikimą taip pat nekvestionuota, tačiau neužmiršta pažymėti, kad į mirusios Kielaičių motinos turtą gali pretenduoti ir mažasis Puniškis: jis taip pat įvardytas velionės įpėdiniu (*successor*). Toliau, atšaukus visas ankstesnes abiejų pusių turtines pretenzijas, miesto teisėjai paskelbė, kad „drabužius, papuošalus, sidabro [indus] ir visa, kas iš to liko ir moters kraičiui⁶³ priklauso, visa tai minėtai dukrai Kotrynai priteisė“⁶⁴. Nors šį kartą pavartotas kitas terminas (*ornamentum mulierum*), iš bendrais bruožais nusakyto „moteriško“ turto turinio akivaizdu, kad juo sinonimiškai įvardyta ta pati *gerada*. Taip pat buvo konstatuota, jog likęs motinos nekilnojamas turtas ir, matyt, į *geradą* neįėję namų apyvokos daiktai (*supellex*) privalo būti padalyti į tris lygias dalis, turėsiančias tekti kiekvienam iš vaikų. Nors abi pusės ne iš karto su tuo sutiko, vis dėlto tarp M. Puniškio ir J. Kojalos – pastarasis atstovavo Martynui ir Kotrynai – buvo sudarytas draugiškas susitarimas. Jį fiksuojantis raštas irgi įrašytas į Kauno tarybos knygą⁶⁵. Nesimsiu išsamiai šio dokumento analizuoti – jame buvo detalčiai aptarta, koks turtas ir kuri jo dalis kiekvienai iš šalių priklauso, įvardyti tos sutarties liudytojai, numatyta bauda jos nesilaikymo atveju, – tik pažymėsiu, kad sukonkretintas ir *gerados* turinys. Kotrynos sutuoktiniui turėjo būti išskirta atitinkama jo žmonos tėvų palikimo dalis ir dar papildomai duoti „katilas, kuriame alų verda, taip pat sagtis, taip pat du vaško akmenys, taip pat grūstuvė“⁶⁶. Pagaliau paaiškėjo, kad, be *de facto* jau gražintų Kielaitės motinos drabužių, tiek aistrų sukėlusią *geradą* tesudarė, matyt, vertingesnė moters rūbų detalė ir keli namų apyvokos daiktai.

Aptartasis atvejis vis dėlto svarbus keliomis prasmėmis. Pirma, palyginus jį su aukščiau nagrinėta vilniečių byla, akivaizdu, kad ir Kaune XVI a. pirmojoje pusėje neabejota moteriškos lyties paveldėtojų teise į abiejų tėvų turtą. Antra, šeimos palikimas nebuvo suvokiamas kaip vientisas turto kompleksas. Jį sudarė santykinai atskiros tėvo ir motinos turto dalys, kurias formaliai galėjo po lygiai paveldėti abiejų lyčių vaikai. Žemės teisėje akivaizdi tendencija siaurinti dukterų paveldėjimo teises, eliminuojant galimybę joms paveldėti lygią su broliais tėvonių dalį⁶⁷, Lietuvos miestuose XVI a. pirmojoje pusėje dar nėra pastebima. Klausimas, kokį realų pavidalą šios teisės realizavimas įgydavo kiekvienu konkrečiu

„... Magdeburgo teisėje gerada turi dukrai tekti“: turtinė moters padėtis Vilniuje ...

atveju ir kaip tai susitapatindavo su kraičio dukteriai paskyrimu, atskiro tyrimo tema. Svarbu tai, kad motinos turtas taip pat nebuvo vienalytis: išskirtina specifinė jo dalis, kurią sudarė daugiausia moters drabužiai, papuošalai, patalynė, kai kurie namų apyvokos daiktai, teisę kuriuos paveldėti turėjo tik dukros, o šių nesant, velionės kraujo giminaičiai.

Kotrynos atveju jos teisę į *geradą* realizavo moters sutuoktinis. Kai kurie šaltinių fragmentai leistų spėti, kad į „moterišką“ turtą galėdavo pretenduoti ir pačios moteriškos lyties paveldėtojos. Antai trumpame 1537 m. įrašė Kauno tarybos knygoje užfiksuota, kad taryba pripažino teisėtu Kotrynos Šmitienės ieškinį žentui dėl „namų apyvokos daiktų, [likusių] po jos podukros mirties“⁶⁸. Ar pavyko moteriškai iš tiesų prisiteisti savo velionei podukrai priklausiusią mantą ir ar ji laikyta viena iš sudėtinių *gerados* dalių, lieka tik spėlioti. Kaip negalima vienareikšmiškai pasakyti, jog būtent apie *geradą* kalbama ir tokiam 1545 m. įrašė Kauno vaito knygoje⁶⁹. Čia teigiama, kad pas vaitą atėjo Margareta Rimavičiūtė ir pareiškė, jog tarp jos ir Vaitiekaus Vileikavičiaus, merginos mirusios sesers Nastios vyro, sudarytas susitarimas. Neapsiribota tik įvykusio fakto konstatavimu – dieveris atidavė Margaretai kai kuriuos daiktus, – bet jie ir konkrečiai išvardyti. Margareta nurodė, kad ji gavo „apsiaustą, katilą, skrandą, dvi sermėgas, du durtinius, marškinius“⁷⁰ ir 75 grašius. Svarbu, kad tai nebuvo vien „geranoriškas“ aktas. Tokio pobūdžio sandoriai, matyt, atitiko mieste nusistovėjusią praktiką: kaip ir Kielaičių atveju, čia buvo užfiksuoti susitarimo laikymosi garantai⁷¹.

BAIGIAMOSIOS PASTABOS

Atlikta šaltinių analizė vis dėlto neleidžia tvirtinti, kad tiek Kaune, tiek Vilniuje *gerada* galėjo būti taikoma visuotinai. Manau, jog atskiri bandymai pasinaudoti „rašytine Magdeburgo teise“ – amžininkai, matyt, *geradą* ir *hergewetą* suvokė kaip tam tikrą vizualų specifinį vokiečių teisės požymį – neatsiejamai susipindavo ir netgi susitapatindavo su dukterų paveldėjimo teisės realizavimu apskritai. O lygios brolių ir seserų teisės šia prasme, bent XVI a. pirmojoje pusėje, nebuvo lyties suvaržytos⁷². Kita vertus, svarbu, jog aukščiau aptartieji atvejai neliko tik pavieniai fragmentai. Tai liudytų, matyt, juridinės praktikos subrandintas poreikis *gerados* klausimą spręsti Vilniaus valdžios lygmeny⁷³. Antai 1551 m. šio miesto vilkieriuje jam buvo skirtas net atskiras straipsnis: „*Hergewetch* ir *Gierada* nuo šio meto jau neturi būti atskirai išskiriami, tik visas turtas arba dvaras, kurie liks po kieno nors [mirties], ar būtų tai vyras, ar moteris, turi būti lygiai padalytas tarp vaikų arba palikuonių, kuriems tas palikimas tenka, tiek vyrui, tiek moteriai“⁷⁴.

Peršasi kelios išvados. Pirma, palyginus su minėtais Lenkijos miestų vilkieriais akivaizdu, kad Vilniuje nebuvo siekta *gerados* ir šio teisinio-turtinio instituto „vyrų“ antipodo modifikuoti, o bandyta jų apskritai atsisakyti. Antra, kitų 1551 m. Vilniaus vilkieriaus straipsnių kontekste – juose preciziškai detalizuojami įvairūs proceso, daiktinės, prievolinės teisių momentai – aptariamas artikuliu stebina savo lakoniškumu. Iš to, manau, galima spręsti, kad lokalūs bandymai perimti gana paviršutiniškai suvoktus „svetimus“ institutus realiaame gyvenime buvo tik tiek galimi, kiek nesikirto su šiame pat straipsnyje akivaizdžiai užfiksuotais, vietinėje praktikoje nusistovėjusiais ir lyties nevaržomais paveldėjimo principais.

Kita vertus, *gerados* paminėjimas jau XVII a. šaltinyje verčia suklusti⁷⁵. Tai ne tiek signalizuoja, manau, apie aptarto turtinio-teisinio instituto gyvybingumą, kiek retrospektyviai atspindi miestietės turtinės padėties kitimo linkmes. Jau XVI a. pradžioje išryškėjusios ir juridiškai Trečiajame Lietuvos statute įformintos žemės teisės tendencijos⁷⁶ bei XIX–XX a. etnografinės medžiagos paralelės⁷⁷ leidžia manyti, kad ir mieste ilgainiui imta aiškiai skirti du moters turto komponentus. Vienam jų – ištekančios merginos drabužiams, papuošalams, kai kuriems moters žinioje buvusiems namų apyvokos daiktams – nusakyti labiausiai ir tiko *gerados* terminas. Atsakymus į klausimus, kaip buvo definiuojama „negeradinė“ miesto gyventojos turto dalis, kas sudarė ir kaip kito jos turinys, manau, pateiks ateities tyrimai. Jie padės nustatyti, kokia dukterų paveldėjimo teisės realizavimo forma ilgainiui nusistovėjo Lietuvos miestuose.

IŠVADOS

1. Specifinio saksų-Magdeburgo teisės instituto *gerada* (vok. *Gerade*) esmės ir prasminės transformacijos nustatymas, jo turinio ir taikymo Lietuvos magdeburginiuose miestuose analizė įgalino tam tikru rakursu išsamiau nušviesti turtinę moters padėtį Vilniuje ir Kaune, ypač paveldėjimo teisės aspektu.

2. Tuo metu, kai pačioje saksų-Magdeburgo teisės veikimo erdvėje ir visų pirma vokiečių miestuose šio instituto jau buvo visuotinai atsisakyta, o Lenkijoje iš esmės modifikuojamas jo turinys, XVI a. 3-iajame dešimtmetyje Vilniuje *geradą* pabandyta pritaikyti pirmą kartą.

3. Turimi šaltiniai leidžia tvirtinti, kad tiek Vilniuje, tiek Kaune atskiri *gerados* atvejai XVI a. pirmojoje pusėje neliko tik pavieniai epizodai. Amžininkai šį institutą ir jo prasminį antipodą (vok. *Heergeräte*, lenk. *hergewete*) suvokė kaip vizualų Magdeburgo teisės požymį, brėžusį specifinę ribą tarp brolių ir dukterų paveldėjimo teisių.

4. *Geradą* (*parapherna, paraphernalia, res maternae, ornamentum mulierum*) sudarė moters drabužiai, papuošalai, kai kurie namų apyvokos daiktai, kurie po motinos mirties turėdavo lygiomis dalimis tekti dukterims, o šių nesant, velionės moteriškos lyties giminaitėms. Nevienareikšmiškai traktuojamas *gerada* apibrėžiamo kilnojamojo turto turinys ir paviršutiniškai suvokiamas jo priklausomybės klausimas sudarė dažnų turtinių konfliktų miestuose ašį ar net tapdavo pretekstu žmonos šalutinės linijos giminaičiams kištis į šeimos turto paveldėjimo reikalus.

5. Šaltinių analizė liudija, kad *gerados* taikymas Vilniuje ir Kaune netapo visuotiniu: atskiri bandymai pasiremti „rašytine Magdeburgo teise“ neatsiejamai susipindavo su dukterų paveldėjimo teisės realizavimu ir buvo įmanomi tik tiek, kiek nesikirto su vietiniais ir tuo metu dar lyties atžvilgiu nevaržomais šeimos turto paveldėjimo principais. Žemės teisėje akivaizdžios tendencijos siaurinti dukterų paveldėjimo teises Lietuvos miestuose XVI a. pirmojoje pusėje dar nėra pastebimos.

Gauta
2001 04 23

Nuorodos

¹ A. Ragauskas, XVI–XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestiečių kasdienio gyvenimo tyrimai šiuolaikinėje lietuvių istoriografijoje, *Lituanistica*, 1997, Nr. 3(31), p. 121–129.

² Šia prasme visų pirma išskirtini Stasio Samalavičiaus darbai, kuriuos yra apžvelgęs Aivas Ragauskas. Pastarasis autorius taip pat atkreipė dėmesį į būtinybę istoriniuose tyrimuose pasitelkti gausius miestų archeologijos duomenis. *Ibid.*, p. 124–127.

³ J. Kiaupienė, XVI amžiaus Vilniaus viešojo gyvenimo vaizdai, *Mūsų praeitis*, 1992, Nr. 2, p. 15–29.

⁴ A. Ragauskas, Vilniaus miestiečiai XVII amžiaus proginėje literatūroje, *Lituanistica*, 1996, Nr. 1(25), p. 3–14; idem, Iš XVII a. Vilniaus miestiečių valdančiojo elito istorijos: Motiejus Vorbekas-Lettowas (1593–1663) ir jo „Atminties lobynas“, *Lietuvos istorijos metraštis. 1996 metai*, Vilnius, 1997, p. 5–42; idem, *Vilniaus miestiečių valdantysis elitas XVII a. antrojoje pusėje (1662–1702 m.)*. Daktaro disertacijos santrauka, Vilnius, 1999.

⁵ Net apsiribojant vien senuoju Lietuvos istorijos laikotarpiu, čia fiziškai neįmanoma aprėpti visų moterų istorijos problematikai skirtų darbų. Nurodysiu tik esmines tyrimų kryptis nužyminčias studijas – С. Лазутка, И. Валиконите, Имущественное положение женщины (матери, жены, дочери, сестры) привилегированного сословия по I Литовскому Статуту, *LTSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai, Istorija*, 1976, t. XVI(2), p. 74–102; I. Valikonytė, Ar Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI a. moteris buvo pilietė, *Lietuvos istorijos studijos*, Vilnius, 1994, t. 2, p. 62–73; idem, The venets of Noblewomen in the Grand Duchy of Lithuania, *Lithuanian historical studies*, Vilnius, 1997, t. 2, p. 97–107; idem, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorių teisė laisvai ištekti: realybė ar fikcija?, *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.*, Vilnius, 1997, p. 147–157; idem, Lietuvos Metrikos 4-oji Teismų bylų knyga – šaltinis moters statusui tirti, *Lietuvos Metrikos studijos*, Vilnius, 1998, p. 124–149; R. Ragauskienė, *Barbora Radvilaitė*, Vilnius, 1999; J. Sarcevičienė, Vyro ir žmonos santykių modelis XVIa. II pusės – XVII a. I pusės proginėje literatūroje Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje – patriarchatas ar partnerystė?, *Kultūrų sankirtos*, Vilnius, 2000, p. 189–217; idem, *Idealusis moters modelis XVI a. II p. – XVII a. I p. proginėje literatūroje Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*. Daktaro disertacijos santrauka, Vilnius, 2000; idem, Idealo link: moters dorybių nusakymas XVI a. II p. – XVII a. I p. LDK proginėje literatūroje, *Kultūros barai*, 2001, Nr. 1, p. 82–86; Nr. 2, p. 76–80.

⁶ J. Jurginis, Lietuvių šeima XIII–XIV amžiais, *Iš lietuvių kultūros istorijos*, Vilnius, t. 1, p. 248–259; V. Andriulis, Teisinis šeimos turtinių santykių reguliavimas Lietuvoje XIII–XVI a., *Teisinių institutų raida Lietuvoje*, Vilnius, 1981, p. 79–102; A. Vyšniauskaitė, P. Kalnius, R. Paukštytė, *Lietuvių šeima ir papročiai*, Vilnius, 1995. Taip pat žr. I. Valikonytės parašytus šeimos teisei skirtus skyrius LM Teismų bylų knygų publikacijų Įvaduose: *Lietuvos Metrika (1528–1547). 6-oji Teismų bylų knyga*, parengė S. Lazutka, I. Valikonytė ir kt., Vilnius, 1995, p. LXXIV–XCXV; *Lietuvos Metrika (1522–1530). 4-oji Teismų bylų knyga*, parengė S. Lazutka, I. Valikonytė ir kt., Vilnius, 1997 (toliau – *LM 4TBK*), p. XXXIV–XLV.

⁷ LM kartais kiek supaprastintai laikoma šaltiniu vien bajorų šeimos ir moters padėties joje problematikai nušviesti. Nors jau yra atkreiptas dėmesys į šio unikalaus dokumentų komplekso teikiamas galimybes taip pat ir LDK miestiečių socialiniams bei teisiniams santykiams tyrinėti, pastaroji šaltinių analizės kryptis mūsų nėra išplėtotą – *LM 4TBK*, p. XLVI–L; J. Kiaupienė, Vilniaus vietininko Stanislovo Hamšėjaus 1559–1564 m. teismo knygos, *Lietuvos miestų istorijos šaltiniai*, Vilnius, 1992, t. 2, p. 61–75.

⁸ Z. Kiaupa, Kauno miesto senjojo archyvo likimas, *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai, A serija*, 1973, t. 2 (43), p. 125–138; idem, Kauno miesto vaitas ir jo aktų knygos

XVI a. – XVII a. pirmojoje pusėje, *Lietuvos miestų istorijos šaltiniai*, Vilnius, 1988, t. 1, p. 25–46.

⁹ Idem, Kauno mokyklos XVI amžiuje, *Kauno istorijos metraštis*, Kaunas, 1998, t. 1, p. 25–35; idem, Kauno vaito XVI a. vidurio knygos prabyla lietuviškai, *Kultūrų sankirtos*, p. 66–90.

¹⁰ *LM 4TBK*, Nr. 79, p. 94; Nr. 167, p. 145–146; Nr. 240, p. 202–203.

¹¹ J. Bardach, O praktyce kancelarii litewskiej za Zygmunta I Starego, idem, *Studia z ustroju i prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVII w.*, Warszawa–Białystok, 1970, s. 355.

¹² *LM, 4TBK*, p. 94.

¹³ Formuluoję *ad effectum ex dotationis* (taip publikacijoje, turėtų būti *exdotationis*) verčiu mūsų medievistikoje jau plačiai vartojamo termino „išranga“ (tai vienas iš kelių moters kraitį tuometiniuose šaltiniuose apibrėžusių žodžių) veiksmožodine forma: I. Valikonytė, S. Lazutka, E. Gudavičius, *Pirmasis Lietuvos Statutas (1529 m.)*, Vilnius, 2001, p. 289. Atkreiptinas dėmesys, kad XVI a. pirmojoje pusėje LDK teismų praktikoje labai nepreciziškai vartotos moters turtą bei jo sudėtinės dalis apibūdinančios definicijos, dėl to ir mokslinėje literatūroje pasitaiko tam tikros painiavos: С. Лазутка, И. Валиконите, Имущественное положение женщины, с. 84–93; *LM 4TBK*, p. XXXVIII.

¹⁴ Vartoju mūsų istoriografijoje nusistovėjusį lietuvišką *Sachsenspiegel* atitikmenį. Naudojausi šia publikacija: *Sachsenspiegel. Landrecht und Lehnrecht*, hrsg. von Friedrich Ebel, Stuttgart, 1993. Vėliau, cituodama šio ir kitų teisyne straipsnius, romėnišku skaičiumi žymėsi atitinkamos *Saksų veidrodžio* knygos, o arabišku – straipsnio numerį, papildomai nenurodydama puslapio teisės šaltinio publikacijoje.

¹⁵ *Das sächsische Weichbildrecht/ Jus municipale Saxonicum. Weichbildrecht und Weltchronik in CXXXVI Artikeln mit der Glosse*, hrsg. von Dr. A. Daniels u. Dr. Fr. v. Gruben, Berlin, [1857/ 1858], Bd. 1.

¹⁶ W. Ebel, *Deutsches Recht im Osten (Sachsenspiegel, Lübisches und Magdeburgisches Recht)*, Kitzingen/ Main, 1952, S. 25–26; J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa, 1998, s. 30.

¹⁷ P. Hradil, Zur Theorie der Gerade, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Germanistische Abteilung*, 1910, Bd. 31, S. 67–130; W. Bungenstock, Gerade, *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*, hrsg. von A. Erlar u. E. Kaufmann, Berlin u. a. (toliau – *HRG*), 1971, Bd. 1, Sp. 1527–1528.

¹⁸ P. Hradil, Zur Theorie der Gerade, S. 68–69; F.-W. Fricke, *Das Eherecht des Sachsenspiegels: systematische Darstellung*, Frankfurt/Main, 1978, S. 23–25; G. Köbler, Das Familienrecht in der spätmittelalterlichen Stadt, *Haus und Familie in der spätmittelalterlichen Stadt*, hrsg. von A. Haverkamp, S. 151–154; M. Rummel, *Die rechtliche Stellung der Frau im Sachsenspiegel-Landrecht*, Frankfurt/Main u. a., 1987, S. 120–122, 136–144, 171–180, 212.

¹⁹ Šalia *Gerade* – aptardama vokiečių istoriografiją, vartosiu nagrinėjamo turtinio-teisinio instituto definicijos vokiškąją formą – tokiais laikomi taip pat *Leibzucht, Morgengabe, Ursale, Musteil*. Nemanau, kad būtina čia plačiau juos analizuoti.

²⁰ Nors su *Gerade* susijusius momentus tiesiogiai ar netiesiogiai paliečia keli Saksų veidrodžio straipsniai, išsamiausiai mus dominantis institutas užfiksuotas I, 24 straipsnyje: *Waz zu morgengabe, musteile, gerade, erbe gehort*. Čia išvardijama „visa, kas gerade priklauso“: *...alliz, daz zu der gerade gehort, daz sint alle schaf unde gense, kasten mit ufirhabenen liden, alle garn, bette, phule, kussene, lilachene, tislachene, twelen, badelachene, beckene, luchtere, lin unde alle wipliche kleider, vingerlin unde armgolt, sappile, seltere unde alle*

buchere, die zu gotis dienste gehören, die vrowen phlegen zu lesene, sedelen, laden unde tepte, ummehenge unde ruckelachene unde alle gebende, diz hort zu vrowen gerade. Toliau Saksų veidrodžio autorius, paminėjęs dar kelis smulkius moteriai priklausančius daiktus, pabrėžia, kad *gerade* priskirtini tik tas audeklas bei brangieji metalai, kurie panaudoti drabužiams pasiūti ir papuošti: *Noch ist mancherhande kleinode, daz in geburt, aleine nenne ich des nicht bisunder, also borsten, scheren unde spigele [unde]. Allirleie gewant, ungesniten, zu vrowen kleideren, unde golt unde silbir ungewrocht gehorit den vrowen nicht.*

²¹ M. Rummel, *Die rechtliche Stellung*, S. 139–145; W. Bungenstock, *Gerade*, Sp. 1527–1530; E. Haberkern, J. F. Wallach, *Hilfswörterbuch für Historiker: Mittelalter und Neuzeit*, Tübingen, Basel, 1995, Bd. 1 (toliau – *HH*), S. 240.

²² W. Bungenstock, *Heergeräte* (Heergewäte), *HRG*, 1978, Bd. 2, Sp. 29–30; *HH*, S. 275.

²³ *Gerade* kildinamas iš senosios vokiečių kalbos žodžio *reidh*, žymėjusio nuotakos papuošalus, jos „aprupinimą“, „išrengimą“ sužadėtuvių metu. Tokia prasme šis žodis veikiausiai buvo vartojamas ir ankstyvaisiais viduramžiais, ilgainiui kai kur tapęs tam tikru merginos kraičio (*Aussteuer*) sinonimu (nors nevisišku jo atitikmeniu), o Saksų veidrodžio veikimo erdvėje apibrėžęs atskirą moters turto dalį jos sutuoktinio mirties atveju: W. Bungenstock, *Gerade*, Sp. 1527. *Heergeräte* siejamas su karo ginkluotei skirtais reikmenimis: idem, *Heergeräte*, Sp. 29–30.

²⁴ M. Rummel, *Die rechtliche Stellung*, S. 140–141.

²⁵ G. Köbler, *Das Familienrecht in der spätmittelalterlichen Stadt*, S. 152.

²⁶ M. Rummel, *Die rechtliche Stellung*, S. 179.

²⁷ *Ibid.*, p. 140.

²⁸ P. Hradil, *Zur Theorie der Gerade*, S. 73–80; W. Bungenstock, *Gerade*, Sp. 1528.

²⁹ *Weichbildo* 23-iajame straipsnyje *Von Gerade und was zu der Gerade gehorit* (lotyniškai *De Gerada seu paraferna et quae ad eam pertinent*) vardijama: *Do gehören zu alle wipliche kleidere, unde gesnyttene tuchere, wullen unde lynen, daz frouwen phlegen zu tragen, unde yn iren weren zu haben, unde alles golt unde silber, daz do geworcht ist zu frouwen gezirde, alle vorspan unde vyngerlyn, beslagene gortil, unde syde, geworcht, armgolt, unde ummehenge, sperlachen unde lynlachen unde badelachen unde vorhenge, bette, phole, kussen, tischlachen, phannen, ... waschkessil, lien unde flachz, garn, roe unde gesoten, buchere, die dy frouwen sollen lesen, gense, enten, schaff, dy vor dem hürten ghen.* Arba lotyniškas tekstas: *Ad eam enim spectare videntur omnes vestes muliebres, incisi panni, et tela itidem caesa ad usum mulieris, et ea, quae pro ornatu deferre solent mulieres, ac ea in suo habuerit reservaculo et tutela. Praeterea omne aurum argentumve, quod formatum est ad ornatum mulierum, omnes annuli, brachialia, cinguli, sericum formatum, cortinae, appendicula, scammalia cum velaminibus, linteamina, balneamina, velamen, lectum, pulvinaria, cussini, mensae, patellae, caldar ad abluendum, linum, filum omne nereatum, sive sit dealbatum sive non, libri, qui a mulieribus usitantur, anseres, anetae, oves pastorem praecedentes.* Iš dalies šis „sąrašas“ dar papildytas to paties teisyno 26-ajame straipsnyje, kur, detaliai išskaičiuvus veldėmei (*hereditas*) priklausančią turtą, priduriama: „išskyrus katilą rūbams skalbti, kuris *gerade* priklauso“ (*excepto caldari pro abluendis vestimentis, quod ad geradam pertinet*).

³⁰ Antai *Weichbildo* 23-iojo straipsnio gloseje nurodoma, kad aludario šeimoje *gerade* nepriklauso alaus darymui skirtas ir atitinkamoje vietoje įmūrytas katilas. Panašiai *gerade* turinys „reglamentuojamas“ mėsininko, pirklio, amatininko, nuoma besiverčiančio sutuoktinio šeimose: N. Jaskierus, *Juris municipalis Maideburgensis liber vulgo Weichbild nuncupatus*, Cracoviae, Anno M.D.XXXV, fol. XXV v.

³¹ F. Martitz, *Das eheliche Güterrecht des Sachsenspiegels und der verwandten Rechtsquellen*, Leipzig, 1867, S. 318–328; P. Hradil, *Zur Theorie der Gerade*, S. 87, 94, 96; F.-W. Fricke, *Das Eherecht des Sachsenspiegels*, S. 25–27.

³² Mokslinėje lenkų literatūroje neieškoma šiuolaikinių atitikmenų aptariamiesiems istoriniams terminams. Todėl čia ir toliau vartosiu originalias definicijas, tik ne vokiškąją, o lotyniškąją bei lenkiškąją gramatinėmis formomis.

³³ J. Bardach, Z. Kaczmarczyk, B. Leśnodorski, *Historia państwa i prawa Polski*, Warszawa, 1966, t. II, s. 307–308; A. Karpiński, *Kobieta w mieście polskim w drugiej połowie XVI i w XVII wieku*, Warszawa, 1995, s. 29–30.

³⁴ K. Bukowska-Gorgoni, Das sächsisch-magdeburgische Recht und die vermögensrechtlichen Verhältnisse in den polnischen Städten der Renaissance, *Studien zur Geschichte des sächsisch-magdeburgischen Rechts in Deutschland und Polen*, D. Willoweit, W. Schich (Hrsg.), Frankfurt/Main, 1980, Rechtshistorische Reihe, Bd. 10, S. 136.

³⁵ *Musiałaby na ony czasy <...> w Niemcech jednaka majątność w hergewecie być, jako i w gieradzie. <...> U nas też w Polsce nie wiem co za nagroda gierady hergewetem być ma, zwłaszcza między rzemieślniki i między mieszczany uboyszemi, gdzie koni ani zbroje nie masz, wszy[s]tek u drugiego hergewet: włóczyńka, kosturek, siekierka, kijec, maczuga, miecz rzadko, konia, zbroje nie pytaj. A żona przedsię w swoich ubiorach kosztownych rej wiedzie, nad swój stan się stroi ubiory kosztownymi, którym końca nie masz:* B. Groicki, *Tytuły prawa majdeburskiego*, Warszawa, 1954, s. 8–9.

³⁶ *O spadkach a o bliskościach; O niewiastach i o dziewczkach a o geradzie:* idem, *Artykuły prawa majdeburskiego*, Warszawa, 1954, s. 5–9; 10–17.

³⁷ Idem, *Tytuły prawa majdeburskiego*, s. 3–17

³⁸ *Z której różności wielkie poswarki między ludźmi o gieradę w Polsce bywaj <...> Iż kiedy się o nią prawo toczy, każdy, chcąc do siebie przyciągnąć spadek gierady a sobie więcej niż drugiemu życząc, mówi tak: to mnie prawem saskim niemieckim ku gieradzie należy; a drugi mówi: to prawem majdeburskim nie ku gieradzie, ale ku dziedzictwu, moje to, nie twoje:* ibid., p. 4.

³⁹ *...przeto takowych praw o gieradzie niektóre miasta wielkierzmi swoimi poprawili:* ibid., p. 10.

⁴⁰ K. Bukowska-Gorgoni, Das sächsisch-magdeburgische Recht, S. 136.

⁴¹ A. Karpiński, *Kobieta w mieście polskim*, s. 30.

⁴² *...quibus de iure pertinet, iuxta juris vestri civilis dispositionem:* LM 4TBK, p. 94.

⁴³ Ibid., Nr. 167, p. 145–146.

⁴⁴ Rusėniškuose tekstuose įvairuojanti termino hergewet ortografija (гарквет, гарквет, ггарквет, радквет) tik patvirtina teiginį apie aptariamojo instituto „naujuma“ Vilniuje.

⁴⁵ *...у праве Маутбарскомъ кграда маеть быти на дочку, а гаркветъ на сына:* ibid., p. 146.

⁴⁶ Ibid., p. 94.

⁴⁷ Ibid., Nr. 240, p. 202–203.

⁴⁸ Vilniaus universiteto mokslinės bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – VU MBRS), f. 7, *Kauno magistrato 1522–1545 m. knyga* (toliau – KM), Nr. 307, l. 142–142v.

⁴⁹ *...de ceterisque bonis mobilibus, ad geradam pertinentibus.*

⁵⁰ *...secundum jus Maijdenburgen(se) gerada ad eosdem actores Jacobum et Doroteam spectari videtur et debetur.*

⁵¹ Žodžiu *Lundensis, -e (Lundinum, Londinum)* viduramžių tekstuose vadinta Londone pagaminta gelumbė. *Słownik łaciny średniowiecznej w Polsce*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, 1978–1984, t. V, szp. 1563. Plg. taip pat R. Guzevičiūtė, Nėpublikuoti XVI amžiaus Lietuvos bajorų kostiumų istorijos šaltiniai, *Lituanistica*, 1996, Nr. 4(28), p. 74.

⁵² Vėngdama painiavos lietuviškoje istorinėje terminijoje, laikausi principo, kuriuo remiasi kostiumo istorijos tyrinėtoja Rūta Guzevičiūtė. Ji neieško dabartinės kalbos atitikmenų nusistovėjusiems šaltinių terminams, kuriais būdavo įvardijami dabar nebenaudojami drabužiai, audiniai ar buities detalės. Šiuo konkrečiu atveju žodį *tunica* verčiu *žiponu*,

remdamasi senuoju Konstantino Sirvydo žodynu: *Senasis Konstantino Sirvydo žodynas*, parengė, įv. str. parašė ir žodžių r-klę sudarė K. Pakalka, Vilnius, 1997, p. 460. Taip pat žr.: J. Sondel, *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, Kraków, 1997, s. 960; V. Vaitkevičiūtė, *Lenkų-lietuvių kalbų žodynas*, Vilnius, 1994, p. 1008. Apie žiponų vadinamą drabužį žr. R. Guzevičiūtė, Nepublikuoti XVI amžiaus Lietuvos bajorų kostiumų istorijos šaltiniai, p. 74.

⁵³ Tai standus, vilnonis drobinio pynimo audinys, gamintas iš kupranugario ar ožkos vilnos. *Ibid.*, p. 73; *Słownik łaciny średniowiecznej w Polsce*, Wrocław–Kraków–Warszawa, 1959, t. II, zes. 1(9), szp. 63.

⁵⁴ *H(i)c sunt res, quas Jeorgius Jakijelowicz restituit Jacobo Jurgijewicz et Dorotee, pistoris* (taip rankraštyje. J. K.), *item duo cussini, item subterlectum, quatuor mannteria* (taip rankraštyje, turėtų būti *mantelia*. J. K.), *unum mensale, duo lodices, unum pallium, tunica brunatica lunden(sis) cum axameto, tunica grisea lunden(sis), subducta de rubea czamlat, lectum ex roboribus, mensa, du(a)e cist(a)e, schaffa, caldar, in quo linum abluitur, du(a)e scutell(a)e stanne(a)e, duo cantari stannei, una pelvis lanatorium* (taip rankraštyje. J. K.), *caldar braxatorium* (taip rankraštyje. J. K.) *cum a[p]paramentis ad braxandum cervisiam, item alvearia apfi]um...*

⁵⁵ *...item pepulum cum auro invadiavit Jeorgius tum alias kolnijerzik <...> in XL gr(ossorum) invadiavit Jeorgius et promisit exemere et dare istis consanguineis.*

⁵⁶ *Ibid.*, Nr. 406, l. 173; Nr. 419, l. 176–176v.

⁵⁷ Dalyvaujant Kielaičių globėjui P. Grikpelniui, Kotrynos sutuoktiniui J. Kojalai ir jo prokuratoriui Stanislovui Veprečiui iš vienos pusės, bei M. Puniškiui ir šio įgaliotiniui Petruui Heinui iš kitos pusės, ponai tarėjai paskelbė: *ut Nicolaus Punijszkijis domum hanc <...> daret is pueris Kijelaijczicz in possessionem.* *Ibid.*, Nr. 428, l. 179.

⁵⁸ Faktas, kad 1544 m. J. Kojala nesėkmingai bylinėjosi su S. Kielaičio vaikų globėju P. Grikpelniu, liudija, jog kilo nesutarimai ir dalijant turtą tarp abiejų S. Kielaičio vaikų – *ibid.*, Nr. 530, l. 210v–211; Nr. 537, l. 212v.

⁵⁹ *Ibid.*, Nr. 604, l. 231v–232.

⁶⁰ *...sibi de maternis rebus suae uxoris nondum satisfacisset.*

⁶¹ *...iam omnes res, illa vestimenta et gerada data essent in manus et reservaculo ipsius Joanni Kajellij.* Pastebėtina, kad pastaroji asmenvardžio ortografinė forma vartojama retai. Kituose cituojamos Kauno magistrato knygos įrašuose J. Kojala paprastai įvardijamas kaip *Joannes Koialo* (l. 173, 176, 179), *Kaiela* (l. 231v), *Kaiella* (l. 233v, 234).

⁶² *...omnia bona, qu(a)e de iure veniunt, restituta sunt.*

⁶³ Lietuvišką termino *ornamentum mulierum* atitikmenį *kraitis* reikėtų priimti su išlyga: šiuo atveju jis žymėjo ne visą dukrai paveldėjimo teise tekusį tėvų turtą, bet specifinę, „moterišką“ jo dalį. Remiuosi J. Sondelio siūlomą vertimu ir komentaru. Žodį *ornamentum* minėtas autorius aiškina taip: „išpasoginimas, kraičio davimas; ištekančios moters kraitis“ (*wyposażenie; wyprawa kobiety wychodzącej za mąż*). Konkretesnę šio termino formą *ornamentum mulierum* J. Sondelis nusako tik kaip „moters brangenybes, neįėjusias į bendrą šeimos nuosavybę“ (*klejnoty kobiece nie wchodzące w skład wspólnej własności małżeńskiej*). J. Sondel, *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, s. 699.

⁶⁴ *...vestimenta, clenodia, argentea quaecumque ad huc supersunt et ad ornamentum mulierum attinent, filiae praefatae Catarinae omnia adiudicaverunt.*

⁶⁵ *Ibid.*, Nr. 611, l. 233v–234.

⁶⁶ *...ahenam, in qua servisiam* (taip rankraštyje, turėtų būti *cervisiam*. J. K.) *coqunt, item ancoram, item duos lapides cerae, item pila alias pijeczlicza.*

⁶⁷ С. Лазутка, И. Валиконите, Имущественное положение женщины, с. 84–90; E. Gudavičius, Baltų alodo paveldėjimas ir disponavimas juo, *Lietuvos TSR mokslų akademijos*

darbai. A serija, 1980, t. 3 (72), p. 58, 62; S. Vansevičius, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybiniai-teisiniai institutai (pagal 1529, 1566 ir 1588 m. Lietuvos Statutus)*, Vilnius, 1981, p. 72; *LM 4TBK*, p. XXXVI–XXXVIII; M. Maksimaitis, S. Vansevičius, *Lietuvos valstybės ir teisės istorija*, Vilnius, 1997, p. 94–95.

⁶⁸ ...[wegen der] hausgerethe nach dem tode irer stieftochter. *KM*, Nr. 185, l. 109v.

⁶⁹ *VUB MBRS*, f. 7, Kauno vaito 1545 m. knyga, Nr. 550, l. 85.

⁷⁰ ...a thak tu powijdziala, giss yeij oddal plosscz, kocziel, kozuchij, dwa sijermijahi, dwie prostijce, kossule...

⁷¹ Pabrėžta, kad jei kuri iš šalių nesilaikytų susitarimo, privalo duoti Šv. Petro bažnyčiai keturis, Šv. Mikalojaus tris, Šv. Gertrūdos du vaško akmenis, o rotušės statybai – du tūkstančius plytų. Taip pat išvardyti penki kauniečiai, „gerieji žmonės“, dalyvavę sudarant tą susitarimą.

⁷² *KM*, Nr. 17–19, l. 9–12v; Nr. 31, l. 21; Nr. 314, l. 144; Nr. 425, l. 177v–178v; Nr. 442, l. 184v–185; Nr. 447, l. 185v; *Rusijos valstybės senųjų aktų archyvas*, f. 389, s. v. 240, l. 500v–501.

⁷³ Į klausimą, kaip ši amžininkams „opi“ problema spręsta Kaune, turimi šaltiniai kol kas neleidžia atsakyti.

⁷⁴ *Hergwetch i gierada nie mają bydź iuz od tego czasu osobno wydzielane, jedno wszystek statek, albo imienie co po kim ostanie, bądź to po męszczyźnie, albo białogłowie, ma iśdź w równy dział między dzieci abo potomki, na które on spadek przychodzi, tak na męszczyznę, jako i na białogłowy*. P. Dubiński, *Zbiór praw y przywilejów miastu stołecznemu W.X.L. Wilnowi nadanych*, Wilno, 1788, s. 100 (kalba netaisyta).

⁷⁵ Antai 1648 m. Vilniaus pirklio testamente kaip *gierada* apibrėžiami nuosavi žmonos daiktai (brangūs papuošalai ir drabužiai) akcentuojant, kad jie neturi būti įtraukti į bendrą testatoriaus turto inventorių *Акты, издаваемые Виленскою археографическою комиссиею*, Вильна, 1893, т. 20, № 268, с. 351.

⁷⁶ Pirmojo Lietuvos Statuto epochos tyrinėtojų teiginys apie sudėtinių moters turto dalių definicijų įvairovę ir neprecizišką jų vartojimą šaltiniuose (žr. 13 nuorodą) iš esmės koreliuoja su teisės istoriko V. Andriulio išvada, kad nors XVI a. pirmojoje pusėje merginos kraitis ir buvo diferencijuojamas, bet dar nedarytas esminis skirtumas tarp jo sudėtinių dalių. Tik Trečiajame Lietuvos statute buvo tiksliai nustatyta, kas turi sudaryti *pasogą* (pinigai, brangenybės, kartais ir nekilnojamasis turtas) bei *išrangą* (drabužiai, au-deklai, kai kuris kilnojamasis turtas): V. Andriulis, Teisinis šeimos turtinių santykių reguliavimas Lietuvoje XIII–XVI a., p. 91–95.

⁷⁷ Lietuvos kaime ištekančiai merginai tėvas paprastai skirdavo tam tikro kilnojamojo (kartais ir nekilnojamojo) turto. Pagrindinę jo dalį sudarė *pasoga* (kai kur vadinta *dalimi*) – pinigai, gyvuliai, grūdai, kai kurie namų apyvokos daiktai ir pan. Kita dalis – drabužiai, audiniai, patalynė, reikalingiausi baldai, verpimo ir audimo įrankiai – vadinta *kraičiu*: A. Vyšniauskaitė, P. Kalnius, R. Paukštytė, *Lietuvių šeima ir papročiai*, p. 131–135.

Jolanta Karpavičienė

„...NACH DEM MAGDEBURGER RECHT FÄLLT GERADE AN DIE TOCHTER“:
VERMÖGENSRECHTLICHE STELLUNG DER FRAU IN VILNIUS UND KAUNAS IN
DER ERSTEN HÄLFTE DES 16. JHS

Zusammenfassung

Obwohl in den letzten Jahrzehnten in der litauischen Historiographie mehr Aufmerksamkeit der Geschichte der Städten gewidmet wird, ist die Erforschung des Lebens in der

„... Magdeburgo teisėje gerada turi dukrai tekti“: turtinė moters padėtis Vilniuje ...

Stadt selbst, besonders in der frühen Entwicklungsperiode vernachlässigt. Die Untersuchung der Lage der Frau in den litauischen Städten bietet eine einzigartige Möglichkeit, die Lebensverhältnisse in der Stadt näher kennenzulernen. Ein wichtiger Aspekt dieser Problematik ist die Analyse des Vermögensstatus einer Städterin. Das lässt nicht nur die Vermögensverhältnisse in einer städtischen Familie bestimmen, die Entwicklung des Erbrechts verfolgen, sondern auch den Inhalt des sächsisch-magdeburgischen Rechts in Litauen festsetzen.

Auf Grund der deutschen und polnischen historiographischen Daten werden im Artikel das Wesen des spezifischen Rechtsinstituts des sächsisch-magdeburgischen Rechts *Gerade* und seine inhaltliche Transformation behandelt. Man kommt zum Schluss, dass in der Zeit, als auf dieses Institut im Bereich des sächsischen Rechts allmählich verzichtet und in Städten von Polen es gründlich modifiziert wurde, versuchte man in den 20er Jahren des 16. Jhs *Gerade* zum ersten Mal in Vilnius anzuwenden. Die Analyse der Materialien von Metrik Litauens und vom alten Kaunasser Archiv lässt behaupten, dass Mitte des 16. Jhs *Gerade* in Vilnius und Kaunas als visuelles Merkmal des Magdeburger Rechts begriffen wurden. *Gerade* (synonymisch *parapherna*, *paraphernalia*, *res maternas*, *ornamentum mulierum*) umfasste die Kleider, Schmucksachen der Frau, manche Haushaltsgeräte, die die Töchter nach dem Tode ihrer Mutter erben konnten. Wenn es aber keine Töchter gab, hatten das Recht auf den Empfang von *Gerade* die Blutsverwandte der verstorbenen Frau. Nicht selten wurde die Zugehörigkeit von *Gerade* die Ursache für die Vermögenskonflikte in der Stadt und bildete die Voraussetzungen für die Einmischung der Verwandten in die Angelegenheiten des Familienerbes.

Die Gerichtsmaterialien zeugen davon, dass einerseits die Anwendung von *Gerade* in Vilnius und Kaunas nicht zufällig war, andererseits ist es nicht möglich von dem allgemeinen Gebrauch dieses Rechtsinstituts zu behaupten. In den litauischen Städten wurde *Gerade* nur in dem Fall verwendet, wenn es den lokalen Regelungen des Erbrechts nicht widersprach, die zu jener Zeit auf den Geschlechtsfaktor nicht beschränkt wurden. In der ersten Hälfte des 16. Jhs beobachtet man in Vilnius und Kaunas die Tendenz zur Einschränkung des Töchtererbrechts, die zu jener Zeit im adligen Landrecht zum Vorschein kommt, noch nicht.